

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ОҚУ- АҒАРТУ МИНИСТРЛІГІ
БАЛАЛАРДЫ ЕРТЕ ДАМУЫ ИНСТИТУТЫ**

**МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫ ӘЛЕУМЕТТІК-
ЭМОЦИОНАЛДЫҚ ТӘРБИЕЛЕУ БОЙЫНША ӘДІСТЕМЕЛІК
ҰСЫНЫМДАР**

**МЕТОДИЧЕСКИЕ РЕКОМЕНДАЦИИ ПО СОЦИАЛЬНО-
ЭМОЦИОНАЛЬНОМУ ВОСПИТАНИЮ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО
ВОЗРАСТА**

Нұр – Сұлтан, 2022

*Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі
«Балаларды ерте дамыту институты» базасында әзірленген*

Мектеп жасына дейінгі балаларды әлеуметтік-эмоционалдық тәрбиелеу бойынша әдістемелік ұсынымдар – Нұр - Сұлтан, 2022. - 32 б.

Пікір жазғандар:

Ж. К. Сағалиева п.ғ.к., доцент;

Э. Нұрлан меңгеруші;

А. К. Бейсекеева әдіскер

Әдістемелік ұсынымдарда мектеп жасына дейінгі балаларды әлеуметтік-эмоционалдық тәрбиелеу бойынша ұсыныстар берілген.

Аталған әдістемелік ұсынымдар мектепке дейінгі ұйымдардың педагогтеріне арналған.

Әдістемелік ұсынымдар «Балаларды ерте дамыту институтының» Ғылыми-әдістемелік кеңесінде қаралып, ұсынылған (2022 жылғы 25 тамыздағы №8 хаттама).

«Балаларды ерте дамыту институты» 2022 ж.

ТҮСІНДІРМЕ ЖАЗБА

Мектеп жасына дейінгі балаларды әлеуметтік-эмоционалдық тәрбиелеу көп жағдайда тәрбиелеу-білім беру процесі жүзеге асырылатын әлеуметпен айқындалады.

«Әлеуметтік-эмоционалдық тәрбие» ұғымы баланың өзіне, басқа адамдарға, қоршаған әлемге саналы эмоционалды-оң көзқарасын мақсатты түрде дамытуды, эмоционалды жағдайларды, өзінің және өзгелердің пікірлері мен қалауларын ескеру қабілетін, сондай-ақ қоғамдағы әлеуметтік маңызды мінез-құлқын дағдыларын дамытуды білдіреді.

Бұл тақырыптың өзектілігі ХХІ ғасырдың дағдылары жаңа технологияларды меңгеруді, ауқымды ақпаратты есте сақтауды, ойдың ұшқырлығы мен креативтілікті талап етуімен байланысты. Сонымен қатар, қоғамда болатын өзгерістер мен қауіп-қатерлер адамды күйзеліске ұшыратады, ал бұл жағдай баланы тәрбиелеу мен оқытудың тиімділігін төмендетуі мүмкін, себебі балалар әлеуметтік қиындықтар мен қауіп-қатерлерге қарсы тұра алмайды.

Адами капиталды жинақтау үшін ерте жастан бастап әлеуметтік-эмоционалдық қабілеттерді дамыту қажет. Эмоционалды дамыту баланың мінез-құлқын қалыптастырумен, оларды реттеумен байланысты, сондықтан ол баланың мүмкіндіктерін саналы түрде басқаратын ойлаудың негізіне айналады.

Қазіргі кезде білім беру табысты әлеуметтік бейімделу мен әлеуметтендірудің, тәрбиелеу мен білім берудің тиімділігін арттыру үшін қажетті қабілеттерді іске асыруға бағытталған әлеуметтік-эмоционалдық дамуды қамтитын жаңа тәсілдер мен шешімдерді енгізуді талап етеді.

Мектеп жасына дейінгі балаларды әлеуметтік-эмоционалдық тәрбиелеу баланың қоршаған әлемді эстетикалық тұрғыдан эмоционалды қабылдауын, эмоционалды жай-күйлерді саралау дағдыларын, қоғамда өзін ұстаудың белгілі бір дағдыларын қалыптастыру бойынша мақсатқа бағытталған кешенді жұмысты қамтиды.

Мектепке дейінгі жаста осы қасиеттерді үйлесімді кіріктіру баланың шығармашылығын көрсету, өзін-өзі дамыту қабілеті сияқты маңызды жеке қасиеттерін одан әрі дамытуға негіз болады.

Әдістемелік ұсынымдардың мақсаты: мектеп жасына дейінгі балалардың әлеуметтік-эмоционалдық дағдыларын дамытуда педагогтерге әдістемелік көмек көрсету болып табылады.

Бұл материал балабақшаларда мектеп жасына дейінгі балалар үшін әлеуметтік-эмоционалдық бағыттағы тәрбиелеу-білім беру процесін ұйымдастыруда мектепке дейінгі ұйымдардың педагогтеріне арналған құрал болып табылады.

КІРІСПЕ

Қазіргі қоғамда балаларды тәрбиелеуде педагогтер мен ата-аналар көбінесе когнитивтік дамуға көбірек көңіл бөледі де, баланың эмоционалдық саласы тәрбиелеу-білім беру процесінен тыс қалып қояды. IT-технологияларын және цифрландыруды енгізу қоғам өмірінің әртүрлі салаларына қарқынды ықпал етуімен қатар, балаларға теріс әсерін тигізуде, көбінесе мектеп жасына дейінгі бала компьютерлік технологиялармен айналысады да, оның әлеуметке деген қызығушылығы төмендейді, ата-аналарымен, айналасындағы адамдармен эмоционалды байланысты жоғалтады. Сондықтан қазіргі уақытта балалардың эмоционалды тәрбиесіне көбірек көңіл бөлінуде және бұл мәселе мемлекеттік деңгейде шешілуде.

Жаһандық әлемде және Қазақстанда болып жатқан өзгерістер білім беру жүйесінің алдына айрықша міндеттер қояды. Осындай өзгерістердің бірі - ҚР Үкіметінің 2021 жылғы 15 наурыздағы қаулысымен бекітілген Мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытуды дамыту моделі құжатын қабылдау болып табылады.

Әлеуметтік-эмоционалды тәрбиелеу бойынша зерттеулердің өзектілігі білім, ғылым және интеллект, жасанды интеллект, ойлау, креативтілік және эмоционалды интеллекттің жаһандық өзгерістеріне байланысты.

Міндеттері:

- педагогтер мен ата-аналардың назарын әрбір баланың эмоционалдық саласының жеке ерекшеліктеріне аудару;
- адамның негізгі эмоционалды жай-күйі және табиғат пен әлеуметтік болмыс туралы педагогтердің білімін жүйелеу;
- ата-аналарға баланың айқын көрінетін эмоционалды жай-күйлері мен оны туындататын себептер арасындағы байланысты байқауға бағыт беру;
- балалардың айналасындағы адамдармен қарым-қатынас жасауға қызығушылықтарын оятуға, теріс эмоционалды жай-күйді болдырмауға және оң қасиеттерді қалыптастыруға педагогтерге көмектесу.

Әлеуметтік-эмоционалды тәрбиелеу мен дамыту педагогтің балалармен ұйымдастырылған іс-әрекеті, балалар әрекетінің түрлері арқылы іске асырылады (интерактивті ойындар, эксперимент, коммуникативтік, танымдық әрекеттер, балалар жобалары және т.б.).

Педагогтер қоғамның қазіргі дамуы жағдайында мектеп жасына дейінгі балаларды әлеуметтік-эмоционалды тәрбиелеу мәселелеріне баса назар аудару керек.

ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕ

Әлеуметтік-эмоционалдық оқыту бағдарламалары (social-emotional learning) теориялық тұрғыдан позитивтік психологияның постулаттарына негізделген. Баланың оңтайлы дамуын қамтамасыз ету дамудың қиын жағдайларын еңсеруде төзімділікке негізделген тәуекел факторларын азайтудың бұрынғы басым мақсаттарынан ерекшеленеді. Баланың қажеттіліктері мен қабілеттері мектепке дейінгі ұйымның креативті ортасында іске асырылуы тиіс, оның жетістіктерге жетуін, қоршаған ортамен қарым-қатынасын қолдау, жас ерекшеліктеріне сәйкес әлеуметке тартылуы қажет.

Осыған байланысты әлемдік білім беру практикасында таралған әлеуметтік-эмоционалдық тәрбиелеу мен оқытудың кейбір бағдарламаларын атап өтуге болады:

1. Белгілі *әлеуметтік-эмоционалдық оқыту бағдарламасы (SEL)* мектепке дейінгі жас пен жасөспірім (5 жастан 18 жасқа дейін) шақты қамтиды және 30 жылдан астам уақыт бойы Еуропа, Солтүстік және Оңтүстік Америка, Азия, Таяу Шығыс және Африканың 25-тен астам елінде білім беру жүйесіне енгізілген. SEL бағдарламасын бағалайтын 213 зерттеудің метаталданымы оның АҚШ мектептерінде қолданылу тиімділігін көрсетті. Тест тапсырған оқушылардың жартысына жуығы (47%) әлеуметтік-эмоционалдық дағдылардың, әлеуметтік көзқарастар мен мінез-құлықтың, психикалық денсаулық көрсеткіштерінің және академиялық жетістіктердің жақсарғанын көрсетті. Бұл дағдыларды дамыту жұмысқа ынталандыру, өзін-өзі бақылау және өзін-өзі түсіну сияқты ұзақ мерзімді нәтижелерді дамытуға ықпал етеді.

2. Ақыл-ойға негізделген әлеуметтік-эмоционалдық оқыту бағдарламаларының бірі (mindfulness) — MindUP — баланың әлеуметтік және эмоционалды тұрғыдан хабардар болуын, психологиялық денсаулықты қолдауға және академиялық үлгерімді дамытуға бағытталған. Өзін-өзі басқару, зейін қою және әлеуметтік таным дағдыларын қалыптастырудың әмбебап стратегиясы даярлық сыныбынан бастап 8-сыныпқа дейінгі үш деңгейдегі білім беру бағдарламасына оңай кіріктіруге болатындай етіп жасалған.

3. RULER approach to SEL. Бұл бағдарламаның атауы оның білім берудегі жалпы бағытты — әлеуметтік-эмоционалды оқытуды іске асыру әдісі екенін көрсетеді. Атауы RULER approach to SEL: тану (Recognizing), түсіну (Understanding), атау (Labeling), өрнек (Expressing) және эмоцияны реттеу (Regulation emotions) дамытуға бағытталған негізгі білім мен дағдыларды білдіретін аббревиатура болып табылады. Бағдарлама Йель эмоционалды интеллект орталығында директор М. А. Бреккеттің (M. A. Brackett) басшылығымен әзірленген және 5-14 жастағы балаларға, мұғалімдерге, білім беру жүйесінің басшыларына, ата-аналарға арналған.

Ол әлеуметтік-эмоционалдық оқытуды академиялық процеске кіріктіруге бағытталады.

4.Promotion Alternative Thinking Strategies (PATHS). Бағдарламаның атауы сөздердің алғашқы әріптерінен тұрады, ол балама ойлау, икемділік және жан-жақты оқыту стратегияларын дамытуға бағытталған. Дамыту моделі таным, эмоция, сөйлеуді кіріктіруге үлкен мән береді, бұл әлеуметтік күзреттіліктің негізі болып табылады. Бұл бағдарлама моделіндегі негізгі түсінікте эмоционалды даму когнитивтік дамудан бұрын берілетіні көрсетілген. Бағдарлама үш негізгі блокты қамтиды: оқуға дайындық және өзін-өзі бақылау, когнитивтік процестерді дамыту (зейін, есте сақтау, ойлау операциялары және т.б.) және өзін-өзі бақылау негіздері. Бағдарлама мектепке дейінгі жастан бастап 6-сыныпқа дейін арналған.

5. Ресейдегі білім беру жүйесі дәстүрлі түрде ең алдымен, білім беруге, зияткерлікті дамытуға, нақты өлшемшарттарды ұстануға бағытталған.

Балалар өмірге қажетті білімді ең алдымен отбасында алады. Алайда, балабақшалар мен мектептерде вариативтік білім берудің пайда болуымен жеке тұлғаны дамытуға, коммуникативтік дағдыларды жетілдіруге және эмоциялар әлемімен танысуға ықпал ететін бағдарламалар сұранысқа ие болды. Олардың арасында қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді бағдарламалар бар, олар мектепке дейінгі жастан жасөспірімдік кезеңге дейін жүйелі жұмыс жүргізуге арналған.

Кейбір бағдарламаларда балалардың эмоционалды дамуы көптеген тақырыптарды қамтиды, ал басқа бағдарламалардың негізгі міндеті-эмоциялармен таныстыру, сезімдерді дамыту бойынша жұмыс жүргізу, эмоционалды сауаттылық пен коммуникативтік дағдыларды дамыту болып табылады. Мектеп жасына дейінгі балалардың әлеуметтік-эмоционалдық дамуы бойынша келесі бағдарламаларды бөліп көрсетуге болады: «Мен, сен, біз», «Мен және басқалар», «МЕН бейнесіне жол» 4-6 жастағы мектеп жасына дейінгі балалардың әлеуметтік-тұлғалық саласын дамытуға бағытталған.

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭМОЦИОНАЛДЫҚ ТӘРБИЕЛЕУ ЖӘНЕ ЗИЯТКЕРЛІК ДАМУЫ

Соңғы жылдары мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту жүйесінде баланың зияткерлік даму процесіне бақылау жүргізілуде. Дегенмен, эмоционалды саланы дамытуға көбінесе жеткіліксіз көңіл бөлінеді. Л. С. Выготский атап өткендей, эмоционалды сала мен интеллектің, яғни бұл екі жүйенің үйлесімді жұмыс істеуі, олардың бірлігі кез-келген әрекет түрінің табысты орындалуын қамтамасыз ете алады.

Балабақшадағы мамандар мен педагогтердің міндеттерінің бірі-мектеп жасына дейінгі балаларды адамгершілікке тәрбиелеу және дамыту, оларды негізгі моральдық қасиеттерге баулу, бұл бұдан әрі балаларға басқа

адамдармен қарым-қатынас жасауға және олардың мінез-құлқы мен іс-әрекеттерін дұрыс қабылдауға көмектеседі.

Эмоциялар балалардың өмірінде маңызды рөл атқарады, олар болмысты қабылдауға және іс-әрекеттерді орындауға септігін тигізеді. Заттардың әртүрлі қасиеттерімен таныса отырып, бала қарым – қатынас пен адами құндылықтардың кейбір эталондарын біледі: кейбір заттар, әрекеттер, қылықтарды жағымды эмоциямен қабылдаса, ал басқаларын керісінше қабылдамайды.

Қоршаған әлемді тани отырып, бала ерте балалық шақта заттарға айқын, субъективті, таңдамалы көзқарасын білдіреді.

Ерте балалық шақта баланың басқа балалармен қарым-қатынас жасау дағдылары қалыптаса бастайды.

Екі жаста бала құрдасы жанына келген кезде мазасызданады, ойынын тоқтатып, анасына қарай ұмтылады.

Үш жаста ол басқа балалармен бірге ойнайды, бірақ бірге ойнау сәттері қысқа болады.

Кіші жастағы бала бөбекжайға барғанда ол құрдастарымен тығыз қарым-қатынас жасауға мәжбүр болады және үйде тәрбиеленетін балаларға қарағанда көбірек тәжірибе алады. Бірақ, бөбекжайға баратын балалар жас ерекшеліктеріне қарай кейбір қиындықтарға тап болады. Олар өзіне құрдастары күш көрсеткен, ойыншығын тартып алған жағдайларда ашу-ызаға беріліп, оларды итеріп немесе ұрып жіберуі мүмкін.

Ерте жастағы бала басқа балалармен қарым-қатынас жасағанда үнемі өзінің қалауын ескеріп, өзгенің қызығушылығын ескермейді.

Жанашырлық таныту, өзгелердің қуанышына ортақтасу мектепке дейінгі балалық шақта қалыптасады. Құрдастарымен қарым-қатынас жасау бала үшін пайдалы болып келеді және баланың эмоционалды дамуына ықпал етеді.

Балаларды эмоциялармен таныстыруды тәрбиелеу – білім беру процесінде, белгілі бір ұйымдастырылған іс-әрекеттерде (ойындарда) іске асырылуы қажет, онда балалар эмоционалды жағдайларды сезінеді (бастан кешіреді), өзінің көңіл-күйін вербалды емес құралдармен (ым-ишара, мимика) көрсетеді, құрдастарының тәжірибесімен, сондай-ақ әдебиетпен, кескіндемемен, музыкамен танысады. Сюжетті-рөлдік ойындар мен ойын тапсырмалары, психогимнастика элементтері, мәнерлі қимылдарды орындау, этюдтер, мимика мен пантомимика, әдеби шығармалар мен ертегілер (драматизация ойындары) арқылы педагогтер мектеп жасына дейінгі балалардың әлеуметтік-эмоционалдық саласын дамытуға ықпал етуі тиіс.

Мектепке дейінгі жаста эмоциялардың қалыптасуында бірнеше факторлар маңызды рөл атқарады:

- тұқым қуалаушылық және баланың өзіне жақын ересектермен қарым-қатынас жасаудағы жеке тәжірибесі;

- эмоционалды саланы дамыту факторлары (эмоцияларды білдіру дағдылары және эмоциялармен байланысты мінез-құлық көріністері).

Баланың эмоционалды ерекшеліктері көбінесе оның нәрестелік және ерте балалық шақта алған әлеуметтік тәжірибесінің ерекшеліктерімен байланысты. Баланың айналасындағы адамдармен қарым-қатынасының табысты болуы, қоршаған ортада көрсететін жағымды мінез-құлқы оның жиі сезінетін және білдіретін эмоцияларымен байланысты.

Неғұрлым күшті эмоционалды сезімдер баланы басқа адамдармен – ересектермен және балалармен қарым-қатынас жасауға тартады. Жоғарыда айтылғандай, эмоциялар мен сезімдер баланың ересектермен қарым-қатынас жасау процесінде қалыптасады.

Мектепке дейінгі жаста балалардың ересектерге эмоционалды тәуелділігі сақталады, сондықтан ересектердің мінез-құлқы баланың мінез-құлқын реттеуге және іс-әрекеттерінің белсенді болуына ықпал етуі тиіс.

Егер ересек балаға ықылас білдірсе, оның табысына бірге қуанып және сәтсіздіктеріне күйінетін болса, онда баланың оң эмоционалды көңіл-күйі тұрақты болады, ол әрекет етуге және сәтсіздікке ұшыраған жағдайларда кедергілерді еңсеруге ұмтылады.

Балаға деген сүйіспеншілік, оның құқықтарын құрметтеу, көңіл бөлу эмоционалды көңіл-күйдің негізі болып табылады және баланың жеке басының қалыпты дамуына, жағымды қасиеттерін дамытуға және басқа адамдармен мейірімді қарым-қатынас жасауға ықпал ететін сенімділікті тудырады.

Ересекпен жағымды қарым-қатынас орната отырып, бала оған сеніммен қарайды, айналасындағы адамдармен қарым-қатынасқа оңай түседі. Ересектің қамқорлығы мен тілектестігі баланың жағымды әлеуметтік қасиеттерін дамытуға ықпал етуі қажет.

Ересектердің балаға немқұрайлы қарауы оның әлеуметте белсенділік танытуын анағұрлым төмендетеді: бала тұйық болады, өзін еркін ұстай алмайды, сенімсіздік білдіреді, құрдастарына ренжіген кезде жылайды. Ересектердің теріс ықпалы балада мынадай мінез-құлықты тудырады: ол ересекпен қарым-қатынас орнатуға ұмтылады немесе қарым-қатынастан жасаудан аулақ болуға тырысады.

Баламен қарым-қатынас жасауда ересек эмоционалды ықпал ету тәсілдерін мұқият таңдауы керек. Біртіндеп қарым-қатынастың өзіндік әдісі қалыптасуы қажет, оның негізін жағымды эмоциялар құрауы тиіс.

Сондықтан тәрбиешілер ата-аналармен жұмыс жүргізгенде балалар мен ата-аналарды жақындастыру үшін тиімді қарым-қатынас тәсілдерімен таныстыруы, отбасында эмоционалды және жайлы жағдай жасауға бағыт беруі керек.

Құрдастарымен қарым – қатынас жасауға қажеттілік балалардың бірлескен іс-әрекеті негізінде – ойындарда, еңбек тапсырмаларын орындау кезінде және т.б. дамиды.

Қарым-қатынастың маңызды ерекшелігі - ол әртүрлі коммуникативтік әрекеттерден тұрады. Құрдастарымен қарым-қатынас жасауда бала ересектермен қарым-қатынас барысында қолданбайтын көптеген әрекеттер

мен ым-ишараларды қолдануы мүмкін. Ол құрдастарымен дауласады, оларға өзінің міндетін жүктейді (ойыншықтарды жинау, киімін орнына ілу және т.б.), бір-бірін жұбатады, талап етеді, бұйырады, алдайды, жанашырлық танытады және т.б. Дәл осындай қарым-қатынаста мінез-құлықтың жағымсыз түрлері қалыптасуы мүмкін, мысалы, жасанды қылық көрсету, реніш білдіру, серіктесіне қасақана жауап бермеу, өтірік айту және т.б. Педагог өз жұмысында осы жағдайларды ескеруі керек. Бала тұлға ретінде қалыптасқан кезде оның өзін-өзі бақылау және өз әрекеттерін қадағалау қабілеті артады. Бұл баланың өз эмоциялары мен әрекеттерін басқаруы, сезімдерін, ой-пікірлерін, қалаулары мен мүмкіндіктерін сәйкестендіру болып табылады.

Ата – аналармен әңгімелесу, кеңес беруде тәрбиешілер ересектерге (ата-аналар) баламен тығыз эмоционалды байланыс орнатуы керек екенін түсіндіруі қажет, өйткені басқа (айналасындағы) адамдармен қарым-қатынас жасауы, жағымды қылықтар (іс-әрекеттер) көрсетуі мектеп жасына дейінгі баланың сезімдерін қалыптастырудың маңызды көзі болып табылады.

Балалардың эмоцияларын түсіну үшін ересектер олардың мәнін білуі керек, сонымен қатар балаға шындықтың белгілі бір фактілерін тереңірек түсінуге және оларға дұрыс көзқарас қалыптастыруға көмектесуі қажет.

Мектеп жасына дейінгі баланың мінезі қызба болып келетінін ескерген жөн, өйткені ол бірден эмоциясын (қуану, ренжу, жылау) айналасындағы адамдарға көрсетеді. Баланың қалауларымен байланысты жарқын эмоциялар ерте жасқа тән болып келеді. Бала тікелей қабылдайтын объектілерге эмоционалды түрде жауап береді. Өз эмоцияларын басқара алмайтын кіші жастағы бала үнемі өзін қызықтыратын заттарға көңіл аударады. Баланың сезімдері тез және жарқын көрінеді де, жылдам басылады. Сондықтан осы жаста ұйымдастырылған іс-әрекеттер кезінде балалардың өзін-өзі басқаруын дамытуға ерекше назар аудару керек. Ол үшін балалар әрекетінің әртүрлерін қолдануға болады.

Балабақшаға келгенде бала жаңа, тосын (үйренбеген) жағдайларға, бейтаныс ересектер мен балалардың ортасына тап болады, балабақшаға бейімделе отырып, олармен қарым-қатынас жасауға үйренеді.

Осы кезде баланы эмоционалды жайлы жағдайлармен қамтамасыз ету, құрдастарымен қарым-қатынас жасауға үйрету, әр бала үшін балабақшада және топта қолайлы климат орнату үшін ересектер ат салысуы қажет.

Мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды саласын дамытудың негізгі мақсаты – балаларды өзінің және айналасындағы адамдардың эмоционалдық жағдайларын түсінуге үйрету; өз эмоцияларын білдіру тәсілдері туралы түсінік беру (ым-ишара, сөз, сондай-ақ олардың сезімдері мен эмоцияларын басқару қабілетін жақсарту).

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ТӘРБИЕЛЕУ МЕН ОҚЫТУДЫ ДАМЫТУ МОДЕЛІ НЕГІЗІНДЕ МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭМОЦИОНАЛДЫҚ ТӘРБИЕЛЕУ

Қазіргі кезде елдегі түбегейлі өзгерістер мектепке дейінгі білім беру жүйесі алдында ерекше міндеттер қойып отыр. Осындай өзгерістердің бірі Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 15 наурыздағы № 137 қаулысымен бекітілген «Мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытуды дамыту моделін» қабылдау болып табылады. Мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытуды дамыту моделі (бұдан әрі – модель) Қазақстан Республикасының Конституциясы мен заңнамасының нормалары негізінде және Біріккен Ұлттар Ұйымы Бас Ассамблеясының 1989 жылғы 20 қарашадағы 44/25 қарарымен қабылданған, Қазақстан Республикасы Жоғарғы Кеңесінің 1994 жылғы 8 маусымдағы қаулысымен ратификацияланған Бала құқықтары туралы конвенцияның нормалары ескеріліп әзірленді және балаларды дамыту мен оқыту талаптарының өзгеруіне және өзекті ғылыми деректерге сәйкес мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытуды трансформациялау үшін қажетті өзгерістер бағытын айқындайды.

Модель ұлттық құндылықтарды балаларды ерте жастан толыққанды дамытудың заманауи теорияларымен үйлестіруге бағытталады.

Модельдің мақсаты – дені сау, дербес, білуге құмар, көпшіл, сын тұрғысынан ойлайтын балаларды қалыптастыру мен әлеуметтендіруге бағытталған тәрбиелеу мен оқыту жүйесін өзгерту арқылы мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытуды дамытудың бағыттары мен қағидаттарын айқындау.

Модельдің міндеттерінің бірі инклюзивті білім беруді қоса алғанда, оқу жоспарлары мен бағдарламаларының икемділігін қамтамасыз ету арқылы педагогикалық процесті ғылыми негізде жетілдіру жолымен мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытудың мазмұнын өзгертуге жағдай жасау болып табылады.

Модельдің 27- тармағында мектеп жасына дейінгі балаларды әлеуметтік-эмоционалдық тәрбиелеуге назар аударылған: әлеуметтік-эмоционалдық тәрбиелеу баланың дамуындағы маңызды компонент болып табылады. Ол өз эмоцияларын түсіну мен басқарудан, эмпатиядан және үнемі дамып отыратын қарым-қатынас дағдыларынан тұрады. Бала тәрбиешілермен және мектепке дейінгі ұйымның басқа да ересек адамдарымен қарым-қатынаста неғұрлым сабырлы болса, баланың психоэмоциялық аман-саулығының негізі болып табылатын оның эмоциялық және әлеуметтік құзыреті де сапалы дамиды. Мектепке дейінгі ұйымдар мен үйде балалардың әлеуметтік-эмоциялық дағдыларын дамытуға ерекше назар аудару қажет» - деп атап көрсетілген.

Модельдің күтілетін нәтижелерінде (52 т.): «әлеуметтік-эмоционалдық құзыреттілікті; когнитивтік және қарым-қатынас дағдыларын дамытуды;

таным мен зерттеуге деген жоғары ішкі мотивацияны дамытуды; бастамашылдықты, дербестік пен жауапкершілікті дамытуды; өзіне және айналасындағыларға қамқорлық көрсетуді; өз бетінше саналы таңдау жасай білуді; командада жұмыс істей білуді; сын тұрғысынан ойлауды дамытуды; креативтілікті қолдауды; психологиялық-педагогикалық қолдауды қамтамасыз етуді» қарастырады.

Мектепке дейінгі ұйым педагогі балалар өмірінің қауіпсіздігін қамтамасыз ете отырып, психологиялық жайлы және қауіпсіз білім беру ортасын құруға қатысып, олардың денсаулығын сақтауы және нығайтуы, білім беру ұйымында болған кезеңде баланың эмоционалдық жайлылығын қолдауы тиіс. Жеке тұлғаның өзінің және басқа адамдардың эмоционалды жай-күйін қабылдау және түсіну қабілетінің дамуы оның қазіргі әлеуметтік-мәдени кеңістікте табысты бейімделуінің шарты ретінде қарастырылады.

Мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды дамуы – олардың жеке дамуымен, әлеуметтенуі мен шығармашылығын көрсету процесімен, тұлға аралық қатынастарды мәдениет әлеміне енгізумен, мәдени құндылықтарды меңгерумен тығыз байланысты мақсатты педагогикалық процесс.

Мектепке дейінгі жас – балалардың эмоционалды дамуы бойынша жұмысты ұйымдастыру үшін қолайлы кезең. Мектеп жасына дейінгі бала әлеуметтік және мәдени құндылықтарды меңгеруге дайын, өзін басқа адамдар арасынан танытуға тырысады. Балада қабылдау, ойлау, қиял процестерінен эмоциялардың ажырамайтыны айқын байқалады.

Соңғы жылдары психологиялық эмоционалды дамуында бұзылыстары бар балалардың саны артып келеді. Психологиялық эмоционалды дамуында бұзылыстары бар балаларда жиі кездесетін жағымсыз мінез-құлық түрлері: эмоционалды тұрақсыздық, ызақорлық, мазасыздық және олар баланың қоршаған ортамен өзара қарым-қатынас жасауына қиындық келтіреді.

Бақылау нәтижесі эмоционалды даму бойынша ұйымдастырылған жұмыс балалардың әлеуметте табысты бейімделуіне мүмкіндік беретінін көрсетті. Эмоционалды даму баланың өмірін эмоциялармен толықтырады және эмоцияларын реттеуге көмектеседі.

ЭМОЦИОНАЛДЫ ЖАЙ-КҮЙДІ БАҒАЛАУ ӘДІСТЕРІ

Баланың эмоционалды жай-күйін бағалаудың негізгі әдісі бақылау болып табылады. Педагог режимдік сәттерде, тәрбиелеу-білім беру процесінде, ойын әрекетінде және еркін ойындарда балаларды бақылай отырып, белгілі бір жағдайларда балада туындайтын қиындықтарды айқындауға, олардың себептерін түсініп, еңсеру жолдарын табуға көмектесуі қажет.

Балаларға эмоцияларды үш жастан бастап таныстыруға болатыны мектеп жасына дейінгі балалармен жұмыс тәжірибесінде байқалды (ортаңғы топ). Балалар қажетті түсініктерді меңгереді, олардың сөздік қоры эмоцияларды білдіретін сөздермен толықтырылады, бірақ «эмоция» сөзінің орнына мектеп жасына дейінгі балалар үшін түсінікті «көңіл-күй» сөзі қолданылады.

Эмоцияны қалыптастыру және эмоционалды саланың кемшіліктерін түзету тәрбиенің маңызды, басым міндеттерінің бірі ретінде қарастырылуы керек. Даму процесінде баланың эмоционалды саласында өзгерістер болатыны белгілі: баланың қоршаған ортаға деген көзқарасы, айналасындағы адамдармен қарым-қатынасы өзгереді, бірақ эмоционалды сала толығымен өзгермейді, оны әрі қарай дамыту керек. Баланың дамыған эмоционалды саласы келешекте қалыптасқан ересек адамның жоғары эмоционалды интеллектісінің негізі болып табылады. Педагогтер мен ата-аналар баланың болашақта эмоционалды-зияткерлік дамуы үшін жауапты екенін түсінуі өте маңызды.

Баланың эмоционалды саласын дамыту, оларға өз эмоцияларын сезінуге, оларды тануға және эмоцияларын ерікті түрде көрсетуге, өз эмоцияларын білдіру тәсілдері туралы түсінік беру (мимика, ым-ишара, сөз); өз сезімдері мен эмоцияларын басқару қабілетін жетілдіру, әрекет арқылы өзінің эмоционалды жай-күйін білдіруге, басқа адамның эмоционалды жай-күйін түсінуге, өз эмоцияларын бақылауға үйрету қажет.

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫ ЭМОЦИОНАЛДЫ ДАМУ ҚҰРАЛДАРЫ

Эмоционалды күзінеттіліктерді қалыптастыру және дамыту үшін мектеп жасына дейінгі балаларды эмоционалды дамытудың әртүрлі психологиялық-педагогикалық құралдары қолданылады: заттық-кеңістіктік дамытушы орта, ойын, музыка, балалардың көркем шығармашылығы, көркем әдебиет, театрландырылған әрекет.

Заттық-кеңістіктік дамытушы орта. Бала дамытын орта жеке тұлғаны тәрбиелеуді және балалардың ересектермен әлеуметтік-эмоционалды қарым-қатынасын қамтамасыз етуі тиіс, өзін тұлға ретінде көрсетіп, айналасындағылармен саналы түрде дұрыс қарым-қатынас жасайды.

Баланың жағымды немесе жағымсыз эмоциялары материалдық әлеммен қарым-қатынас процесінде туындайды. Сондықтан заттық-дамытушы ортаны ұйымдастыруда баланың жақын даму аймағы, жас және жеке ерекшеліктері, қажеттіліктері, ынтасы мен қабілеттері ескерілуі тиіс. Топтағы заттық-дамытушы орта үнемі дамытушы ойындармен, театр түрлерімен, дидактикалық құралдармен, құрастыруға арналған атрибуттармен және т.б. толықтырылып отыруы қажет, бұл балаға өзін қызықтыратын әрекеттерді өз бетінше таңдауға мүмкіндік береді.

Шығармашылық орталықтары. Балалар шығармашылығына арналған әртүрлі материалдар балалардың шығармашылық қабілеттерін жүзеге асыруға ықпал етеді, жаңа материалдармен танысуға, олардың сезімдерін байытуға мүмкіндік береді. Сондықтан, шығармашылық орталықтарда балалардың сурет салып, ермексаздан, табиғи материалдан, қағаздан қиып бұйымдар жасауына жағдай жасау қажет.

Шағын кітапхана - ертегілер мен шығармаларға арналған кітаптар мен иллюстрациялар. Балалар кітаптарды қарайды, олардың мазмұнына сәйкес суреттер салғызуға болады. Барлық кітаптар мен иллюстрацияларды айына 1-2 рет жаңарту қажет. Шағын кітапханадағы кітаптар балалардың жастарына сәйкес болуы керек.

Театрландырылған әрекет. Баланың эмоциясын дамыту үшін театрландырылған ойындарды қолдануға болады. Балалар кейіпкерлердің сұрақтарына қуана жауап береді, олардың өтініштерін орындайды, оларға кеңестер береді. Балалар кейіпкерлер күлгенде күледі, олармен бірге мұңаяды, қажет болғанда оларға көмекке көрсетуге дайын. Балалардың қызығушылықтарын ескере отырып, театрландырған ойындарға көңілді және мұңды шығармаларды таңдауға болады.

Музыка. Музыка өнері эмоционалды тәжірибені кеңейтуге және байытуға мүмкіндіктер береді. Сондықтан балаға эмоцияларын білдіру және бұлшық етті босаңсыту үшін музыкалық шығармаларды қолдану ұсынылады. Көңілді музыка әуеніне музыка жетекшісі үйреткен би қимылдарын орындатуға болады; бейнелеу әрекеті кезінде музыканы қолдану, релаксация кезінде табиғаттағы әртүрлі дыбыстардың (құстардың сайрауы, судың сарқырап ағуы, жаңбырдың жаууы және т.б.) жазбасын қолдану ұсынылады.

Көркем әдебиет. Балалардың эмоцияларын дамыту үшін көркем әдебиетке ерекше мән беру керек. Өңгімелер мен ертегілерді, өлеңдерді тыңдай отырып, балалар кейіпкерлерге жанашырлық танытуды үйренеді. Көркем әдебиетпен таныстыру баланың әлеуметтік бейімделуі үшін психологиялық жағдайлар жасауға мүмкіндік береді. Шығарма кейіпкерлеріне еліктей отырып, балалар өзінің мінезіндегі жағымсыз жақтарын түзетуге үйренеді, бұл баланың табысты әлеуметтік бейімделуіне ықпал етеді.

Эмоцияларды тану және білдіру – баладан белгілі бір даму деңгейін талап ететін өте күрделі процесс. Бала эмоциялардың қандай болатынын жақсы білсе, ол басқа адамның жай-күйін түсінеді және оған эмоционалды түрде жауап береді. Ойындар балалардың эмоционалды жай-күйлерді түсінуін дамытуға көмектеседі. Ойын балалардың жетекші әрекеті болғандықтан, жеке тұлғаның эмоционалды және басқа салаларында оң өзгерістер жасай алады. Топта баланың эмоционалды саласын дамытуға арналған ойындар картотекасы болуы қажет. Ойындарды балалардың жеке және топтық әрекеттері үшін қолдануға болады.

Эмоционалды саланы дамытуға арналған *дидактикалық ойындар* эмоциялар мен сезімдерді ажыратуды және білдіруді үйретіп қана қоймайды,

сонымен қатар оларды мәнерлі, интонациямен сөйлеуді дамыту үшін де қолдануға болады. Балалар эмоцияларға, көңіл-күйге сәйкес әртүрлі сөйлемдер айтуды үйренеді. Күн тәртібінде эмоционалды жай-күйді жақсарту үшін ойындарды, іс-шаралардың әртүрлі нысандарын қолдану мектепке дейінгі ұйымдарда балалардың денсаулығын, психикалық және физикалық дамуын жақсартуға мүмкіндік береді. Ойындар жағымды эмоционалды көңіл-күй тудыруға, балалардың өзін-өзі бағалауын арттыруға, ұялшақтықтан арылуға ықпал етеді; өзінің мінез-құлқын реттеуге, өзгелердің пікірлерін тыңдауға және шыдамды болуға үйретеді.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қазіргі білім беру әлеуметтік-эмоционалды дамуды қамтитын жаңа тәсілдер мен шешімдерді енгізуді талап етеді, ол табысты әлеуметтік бейімделу мен әлеуметтендіруді, білім берудің тиімділігін, болашақ кәсіби қызмет үшін қажетті қабілеттерді іске асыруға бағытталған.

Мектеп жасына дейінгі балаларды әлеуметтік-эмоционалды тәрбиелеу бойынша әдістемелік ұсынымдар педагогтер мен ата-аналарға баланың жағымсыз эмоцияларын бейтараптандыруға және жағымды қасиеттерін қалыптастыруға ықпал ететін эмоционалды саласының жеке ерекшеліктеріне, эмоционалды тәрбиенің ерекшеліктеріне назар аударуды ұсынады.

Педагогтердің табиғи және әлеуметтік болмыстың объектісі ретінде адамның негізгі эмоционалды жай-күйлері мен эмоцияларын білдіру туралы білімдерін жүйелеу оларға баланың психологиясын және эмоционалды жай-күйін терең түсінуге көмектеседі.

Ата-аналарға баланың эмоционалды жай-күйлерін анықтау және олардың себептерін білу және жағымды эмоцияларын дамыту ұсынылады.

Балаларды әлеуметтік-эмоционалды тәрбиелеу эмоционалды интеллектісі жоғары жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастырудың негізі болып табылады және бала мен ересектердің әлеуметтік-эмоционалды жай-күйін қамтамасыз етеді, бұл баланың өзіне сенімділігін арттыруға, қоғаммен үйлесімді қарым-қатынас жасауына мүмкіндік береді.

Мектеп жасына дейінгі балаларды әлеуметтік-эмоционалды тәрбиелеу бойынша кешенді жұмыс жүргізу мектепке дейінгі ұйым қызметінің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады.

Бұл мәселені мектепке дейінгі ұйымның қауіпсіздігін қамтамасыз етудің заманауи құқықтық, ұйымдастырушылық және әдістемелік негіздерді құра отырып, кешенді шешу қажет.

МАЗМҰНЫ

1.Түсіндірме жазба	3
2. Кіріспе	4
3. Шетелдік тәжірибе	5
4. Мектеп жасына дейінгі балаларды әлеуметтік-эмоционалдық тәрбиелеу және зияткерлік дамуы	6
5. Мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытуды дамыту моделі негізінде мектеп жасына дейінгі балаларды әлеуметтік-эмоционалдық тәрбиелеу	10
6. Эмоционалды жай-күйді бағалау әдістері	12
7. Мектеп жасына дейінгі балаларды эмоционалды дамыту құралдары	12
8. Қорытынды	15

*Разработана на базе Института раннего развития детей
Министерства просвещения Республики Казахстан*

Методические рекомендации по социально-эмоциональному воспитанию детей дошкольного возраста: Методические рекомендации. – Нур-Султан, 2022. – 32 стр.

Рецензенты:

Сагалиева Ж. К., к.п.н., доцент

Нурлан Э., заведующая

Бейсекеева А.К., методист

В Методических рекомендациях рассматриваются рекомендации по социально-эмоциональному воспитанию детей дошкольного возраста.

Данные Методические рекомендации рекомендованы педагогам дошкольных организаций.

Методические рекомендации рассмотрены и рекомендованы Научно-методическим советом Института раннего развития детей МОН РК (протокол № 8 от 25 августа 2022 года).

Институт раннего развития детей, 2022 год

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Социально-эмоциональное воспитание детей дошкольного возраста во многом определяется социумом, в котором осуществляется воспитательный процесс.

Под понятием «социально-эмоциональное воспитание» понимается целенаправленное развитие у ребенка осознанного эмоционально-положительного отношения к себе, другим людям, окружающему миру, умение обходиться с эмоциональными состояниями, мнениями и желаниями самого себя и других, а также развитие социально значимых навыков поведения в социуме.

Актуальность данной работы обусловлена также тем, что навыки XXI века требуют освоения новых технологий, запоминания большого количества информации, лабильности мышления, креативности. Кроме того, нестабильность, угрозы современного мира порождают большое количество стрессов и дистрессов, что снижает эффективность воспитания, и обучения ребенка. Дети особенно уязвимы для социальных вызовов и угроз.

Для накопления человеческого капитала необходимо с самого раннего возраста развивать социально-эмоциональные способности. Эмоциональное развитие связано с мотивацией поведения, его регуляцией, оно становится основой мышления, осознанного управления собственными возможностями.

Современное образование требует введения новых подходов и решений, включающих социально-эмоциональное развитие, которое направлено на реализацию способностей, необходимых для успешной социальной адаптации и социализации, эффективности воспитания и образования.

Социально-эмоциональное воспитание детей дошкольного возраста предполагает целенаправленную комплексную работу по формированию у ребенка осознанного эстетического, эмоционального восприятия себя и окружающего мира, навыков дифференциации эмоциональных состояний, знаний определенного поведения в обществе.

Гармоничная интеграция этих качеств к концу дошкольного возраста обеспечит основу для дальнейшего развития таких значимых личностных качеств ребенка, как способность к творческому самовыражению, самореализации и саморазвитию.

Целью методических рекомендаций является оказание методической помощи педагогам по развитию социально-эмоциональных навыков детей дошкольного возраста.

Данный материал является инструментом и методическими рекомендациями для педагогов дошкольных организаций по организации воспитательно-образовательного процесса работы социально-эмоционального направления для детей дошкольного возраста в детских садах.

ВВЕДЕНИЕ

В современном обществе при организации воспитания детей педагоги и родители все больше ориентируются на когнитивное развитие, в то время как эмоциональная сфера ребенка выносится за рамки воспитательной работы. Внедрение IT-технологий и цифровизация, наряду со своим значением прогрессивного влияния на различные сферы жизни общества, оказывает и негативное влияние на детей, и все чаще именно дошкольник, оказываясь один на один с компьютерными технологиями, утрачивает интерес к социуму, теряет эмоциональный контакт с родителями, окружающими. Поэтому в настоящее время все чаще обращается внимание на эмоциональное воспитание детей, и этот вопрос решается на государственном уровне.

Изменения, происходящие в глобальном мире и в Казахстане, ставят особые задачи перед системой образования. Одним из таких преобразований является принятие документа [1] «Модель развития дошкольного воспитания и обучения», утвержденная Постановлением Правительства от 15 марта 2021 года.

Актуальность исследований по социально-эмоциональному воспитанию обусловлена также глобальными изменениями в образовании, науке и роли интеллекта, искусственного интеллекта, мышления, креативности и эмоционального интеллекта. Для формирования и дальнейшего развития человеческого капитала необходимо с самого раннего возраста развивать социально-эмоциональные способности. Эмоциональное воспитание связано с мотивацией поведения, его регуляцией, оно становится основой мышления, осознанного управления собственными возможностями.

Цель: оказание методической помощи педагогам по развитию социально-эмоциональных навыков детей дошкольного возраста.

Задачи: акцентировать внимание педагогов и родителей на индивидуальных особенностях эмоциональной сферы каждого ребенка; систематизировать знания педагогов об основных эмоциональных состояниях и проявлениях человека как объекта природы и социальной действительности одновременно; нацелить родителей на распознавание связей между отчетливо выраженным эмоциональным состоянием ребенка и причиной, вызвавшей его; помочь педагогам разбудить в детях радость от общения с окружающими, способствующую нейтрализации отрицательных эмоциональных проявлений и формированию новых положительных качеств.

Содержание социально-эмоционального воспитания и развития реализуется через специально организованные формы и виды совместной деятельности воспитателя с детьми (интерактивные игры, игры-тренинги, игры-экспериментирования, детские проекты и др.).

Внимание педагогов должно быть сосредоточено на проблеме социально-эмоционального воспитания детей дошкольного возраста в условиях развития современного общества [2].

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

Программы социально-эмоционального обучения (social-emotional learning) теоретически базируются на постулатах позитивной психологии. Обеспечение позитивного развития ребенка отличается от ранее доминирующих целей редукации факторов риска, опирающихся на жизнестойкость в преодолении трудных ситуаций развития. Потребности и способности ребенка должны быть реализованы в креативной среде дошкольной организации, должна формироваться установка на достижения, на поддержку отношений с окружающим миром, на социальную вовлеченность в соответствии с возрастными критериями.

Перечислим лишь некоторые программы социально-эмоционального воспитания и обучения, распространенные в мировой образовательной практике.

1. Наиболее известная программа *социально-эмоционального обучения* (SEL) имеет широкий возрастной диапазон (от 5 до 18 лет) и включена в систему образования более чем в 25 странах Европы, Северной и Южной Америки, Азии, Ближнего Востока и Африки на протяжении уже более 30 лет. Метаанализ 213 исследований, оценивающих программу SEL, показал её эффективность в школах США [3]. Почти половина (47%) протестированных учеников показали улучшение социально-эмоциональных навыков, просоциальных установок и поведения, показателей психического здоровья и академических успехов. Развитие данных навыков способствует развитию и отдалённых результатов, таких как мотивация к работе, самоконтроль и самопонимание.

2. Одна из программ социально-эмоционального обучения, основанная на осознанности (mindfulness), — MindUP — направлена на развитие социальной и эмоциональной осведомлённости, психологического благополучия и академической успеваемости. Универсальная стратегия формирования навыков саморегуляции, концентрации внимания и социального познания была разработана таким образом, чтобы можно было легко интегрировать её в образовательную программу на трёх уровнях от подготовительного класса до 8-го [4].

3. RULER approach to SEL. Название данной программы указывает на то, что она является методом реализации более общего направления в образовании — социально-эмоционального обучения. Название представляет собой аббревиатуру, обозначающую основные знания и навыки, на развитие которых направлена RULER approach to SEL: распознавание (Recognizing), понимание (Understanding), называние (Labeling), выражение (Expressing) и регуляцию эмоций (Regulation emotions). Программа создана в Йельском центре эмоционального интеллекта под руководством директора М.А.Брекетта (M. A. Brackett) и рассчитана на детей 5–14 лет, учителей, руководителей системы образования, родителей. Она нацелена на

интеграцию социально-эмоционального обучения в академический процесс [5].

4. Promotion Alternative Thinking Strategies (PATHS). Название программы складывается из начальных букв слов, означающих её направленность на развитие альтернативных стратегий мышления, гибкости и всесторонности обучения. Модель развития придаёт первостепенное значение интеграции познания, эмоции, речи и поведения, что становится основой социальной компетентности. Фундаментальным понятием в модели данной программы является то, что эмоциональное развитие предшествует большинству форм когнитивного развития. Программа включает в себя три основных блока: подготовленность к обучению и самоконтроль, развитие когнитивных процессов (внимание, запоминание, мыслительные операции и т. п.) и основы самоконтроля. Программа структурирована по ступеням от дошкольного возраста до 6-го класса [5].

5. Система образования в России традиционно была нацелена, прежде всего, на передачу знаний, на интеллектуальное развитие, на следование чётким критериям. Считалось, что эти жизненно важные знания дети получают в первую очередь в семье. Однако с появлением вариативного образования в детских садах и школах стали востребованы программы, способствующие личностному развитию, совершенствованию коммуникативных навыков, знакомству с миром эмоций. Среди них есть как краткосрочные программы, так и долгосрочные, рассчитанные на последовательную работу с дошкольного до подросткового возраста.

В одних программах эмоциональное развитие детей является лишь одной из множества тем, в других - основной задачей становится знакомство с эмоциями, работа с чувствами, развитие эмоциональной грамотности и коммуникативных навыков. Можно выделить следующие программы по социально-эмоциональному развитию детей дошкольного возраста: «Я, ты, мы» [6], «Я и другие» [7], направленная на развитие социально-личностной сферы детей дошкольного возраста 4–6 лет, «Тропинка к своему Я» [8].

СОЦИАЛЬНО-ЭМОЦИОНАЛЬНОЕ ВОСПИТАНИЕ И ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Можно отметить, что в последние годы в системе дошкольного воспитания и обучения стала прослеживаться тенденция к интеллектуальному развитию ребенка. При этом развитию эмоциональной сферы часто уделяется недостаточное внимание. Как справедливо указывал Л.С.Выготский, только согласованное функционирование двух систем – эмоциональной сферы и интеллекта, их единство могут обеспечить успешное выполнение любых форм деятельности [9].

Одной из задач всех специалистов и воспитателей в детском саду является нравственное воспитание и развитие дошкольников, привитие им

основных моральных качеств и устоев, которые в дальнейшем помогут детям общаться с другими людьми и адекватно относиться к их поведению и поступкам.

Эмоции играют важную роль в жизни детей, помогая воспринимать действительность и реагировать на нее. Знакомясь с различными свойствами и качествами вещей, ребенок получает и некоторые эталоны отношений и человеческих ценностей: одни предметы, действия, поступки приобретают знак желаемых, приятных, другие, наоборот – отвергаются.

Познавая окружающий мир, ребенок уже в раннем детстве проявляет выраженное, субъективное, избирательное отношение к предметам.

Навык общения с другими детьми в раннем детстве только начинает формироваться.

На втором году жизни при приближении сверстника ребенок ощущает беспокойство, может прервать свои занятия и броситься под защиту матери.

На третьем году он уже спокойно играет рядом с другими детьми, но моменты общей игры кратковременны.

Если маленький ребенок посещает ясли, он вынужден более тесно общаться со сверстниками и получает в этом плане больший опыт, чем те, кто воспитывается дома. Но и дети, посещающие ясли, не избавлены от возрастных трудностей в общении. Они могут проявлять агрессивность – толкнуть, ударить другого ребенка, особенно, если тот как-то ущемил их интересы, скажем, попытался завладеть привлекательной игрушкой.

Ребенок раннего возраста, общаясь с другими детьми, всегда исходит из собственных желаний, не учитывая стремления другого.

Эмоциональный механизм сопереживания появится позже, в дошкольном детстве. Тем не менее, общение со сверстниками полезно и тоже способствует эмоциональному развитию ребенка, хотя и не в полной мере, как общение со взрослыми.

Знакомство детей с фундаментальными эмоциями необходимо осуществлять как в ходе всего воспитательно-образовательного процесса, так и на определенных организованных деятельности, где дети переживают эмоциональные состояния, вербализуют свои переживания, знакомятся с опытом сверстников, а также с литературой, живописью, музыкой. С помощью сюжетно-ролевых игр и игровых заданий, элементов психогимнастики, техники выразительных движений, этюдов, мимики и пантомимики, литературных произведений и сказок (игр-драматизаций) педагоги способствуют развитию социально-эмоциональной сферы дошкольников.

В формировании эмоциональности в дошкольном возрасте важную роль играют несколько факторов [10]:

- наследственность и индивидуальный опыт общения с близкими взрослыми;

- факторы обучаемости и развития эмоциональной сферы (навыки выражения эмоций и связанные с эмоциями формы поведения).

Эмоциональные черты ребенка в значительной степени обусловлены особенностями его социального опыта, приобретенного в младенчестве и раннем детстве. От эмоций, которые чаще всего испытывает и проявляет ребенок, зависит успешность его взаимодействия с окружающими его людьми, а значит, и успешность его социального поведения.

Наиболее сильные эмоциональные переживания вызывают его взаимоотношения с другими людьми – взрослыми и детьми. Как уже отмечалось, эмоции и чувства формируются в процессе общения ребенка со взрослыми.

В дошкольном возрасте, как и в раннем, сохраняется эмоциональная зависимость детей от взрослых. Поведение взрослого постоянно обуславливает активность поведения и деятельности ребенка.

Установлено, что если взрослый расположен к ребенку, радуется вместе с ним его успеху и переживает неудачи, то ребенок сохраняет хорошее эмоциональное самочувствие, готовность действовать и преодолевать препятствия даже в случае неуспеха.

Ласковое отношение к ребенку, признание его прав, проявление внимания являются основой эмоционального благополучия и вызывают у него чувство уверенности, защищенности, что способствует нормальному развитию личности ребенка, выработки положительных качеств, доброжелательного отношения к другим людям.

Установив позитивные взаимоотношения со взрослым, ребенок доверительно относится к нему, легко вступает в контакт с окружающими. Общительность и доброжелательность взрослого выступает как условие развития положительных социальных качеств у ребенка.

Невнимательное отношение взрослого к ребенку значительно снижает его социальную активность: ребенок замыкается в себе, становится скованным, неуверенным, готовым расплакаться, либо выплеснуть свою агрессию на сверстников. Негативное отношение взрослого вызывает у ребенка типичную реакцию: он или стремится установить контакт со взрослым, или сам замыкается и старается избежать общения.

Во взаимоотношениях с ребенком взрослый должен тонко подбирать эмоциональные формы воздействия. Постепенно должна сформироваться своеобразная техника общения, где основным фон составляют положительные эмоции.

Именно поэтому воспитателям в работе с родителями следует проводить совместные занятия с детьми и консультации для родителей, направленные на создание эмоционально-благоприятной обстановки в семье, знакомство родителей с эффективным стилем общения с детьми, сближение детей и родителей.

Потребность в общении со сверстниками развивается на основе совместной деятельности детей – в играх, при выполнении трудовых поручений и так далее.

Первая и наиболее важная черта общения состоит в большом разнообразии коммуникативных действий. При общении со сверстниками ребенок совершает множество действий и общений, которые практически не встречаются в контактах со взрослыми. Он спорит со сверстниками, навязывает свою волю, успокаивает, требует, приказывает, обманывает, жалеет и прочее. Именно в подобном общении появляются такие формы поведения, как притворство, стремление выразить обиду, нарочито не отвечать партнеру, кокетство и тому подобное.

В своей работе воспитателю следует стараться всегда это учитывать. По мере развития личности у ребенка повышаются способности к самоконтролю и произвольной психической саморегуляции. За этими понятиями стоит возможность управлять своими эмоциями и действиями, умение моделировать и приводить в соответствие свои чувства, мысли, желания и возможности.

На встречах с родителями воспитателям следует объяснять, что взрослые (родители) должны стремиться к установлению тесных эмоциональных контактов с ребенком, так как взаимоотношения с другими людьми, их поступки – важнейший источник формирования чувств дошкольника.

Для понимания детских эмоций взрослым необходимо знать их происхождение, а также стремиться помочь ребенку глубже понять те или иные факты действительности и сформировать правильное отношение к ним.

Надо учитывать, что реакция ребенка достаточно импульсивна, выражение эмоций носит непосредственный характер. Так для раннего возраста характерны яркие эмоциональные реакции, связанные с желаниями ребенка. Ребенок эмоционально реагирует на то, что непосредственно воспринимает. Маленький ребенок, не умеющий управлять своими переживаниями, почти всегда оказывается во власти у захватившего его чувства. Внешнее выражение чувств у ребенка носит более бурный и произвольный характер, чем у взрослого. Чувства у ребенка быстро и ярко вспыхивают и столь же быстро гаснут. Поэтому в этом возрасте во время организованных деятельности с детьми особое внимание нужно обращать на развитие саморегуляции у детей. Для этого можно использовать различные виды детской деятельности.

Попадая в детский сад, ребенок попадает в новые, непривычные условия, в окружение незнакомых ему взрослых и детей, с которыми приходится налаживать взаимоотношения.

В этой ситуации взрослые должны объединить условия для обеспечения эмоционального комфорта ребенка, развития умения общаться со сверстниками, создать благоприятный климат в детском саду и в группе для каждого ребенка.

Главная цель развития эмоциональной сферы дошкольников – научить детей понимать эмоциональные состояния свои и окружающих их людей; дать представления о способах выражения собственных эмоций (мимика,

жесты, поза, слово, а также совершенствовать способность управлять своими чувствами и эмоциями [11].

СОЦИАЛЬНО-ЭМОЦИОНАЛЬНОЕ ВОСПИТАНИЕ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА НА ОСНОВЕ МОДЕЛИ РАЗВИТИЯ ДОШКОЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ И ОБУЧЕНИЯ

Радикальные преобразования, происходящие в последнее время в Казахстане, ставят особые задачи перед системой образования. Одним из таких преобразований является принятие документа [1] «Модель развития дошкольного воспитания и обучения», утвержденная Постановлением Правительства от 15 марта 2021 года.

Модель развития дошкольного воспитания и обучения (далее - модель) [1] разработана на основе норм Конституции и законодательства Республики Казахстан с учетом норм Конвенции о правах ребенка, принятой резолюцией 44/25 Генеральной Ассамблеи Организации Объединенных Наций от 20 ноября 1989 года, ратифицированной постановлением Верховного Совета Республики Казахстан от 8 июня 1994 года, и определяет направление изменений, необходимых для трансформации дошкольного воспитания и обучения, в соответствии с меняющимися требованиями к развитию и обучению детей и актуальными научными данными.

Модель ориентируется на гармоничное сочетание национальных ценностей с современными теориями целостного раннего развития детей.

Цель модели - определить направление и принципы развития дошкольного воспитания и обучения через трансформацию системы воспитания и обучения, предусматривающей формирование и социализацию здоровых, самостоятельных, любознательных, коммуникабельных, критически мыслящих детей [1]. Одним из задачи модели являются создание условий для трансформации содержания дошкольного воспитания и обучения путем научно обоснованного совершенствования педагогического процесса через обеспечение гибкости учебных планов и программ, в том числе для инклюзивного образования.

В п. 27 данной модели уделено внимание социально-эмоциональному воспитанию детей дошкольного возраста: «27. Социально-эмоциональное обучение является важной составляющей в развитии ребенка. Оно состоит из понимания и управления своими эмоциями, эмпатии и постоянно развивающихся навыков общения. Чем спокойнее ребенку в отношениях с воспитателями и другими взрослыми дошкольной организации, тем качественнее развивается его эмоциональная и социальная компетентность, являющаяся основой психоэмоционального благополучия ребенка. Необходимо уделять особое внимание развитию социально-эмоциональных навыков детей в дошкольных организациях и дома» [1].

В ожидаемых результатах модели (п. 52) мы видим: «...обеспечить детям: социально-эмоциональную компетентность; развитие когнитивных

навыков коммуникаций; высокую внутреннюю мотивацию к познанию и исследованию; развитие инициативности, самостоятельности и ответственности; ... развитие критического мышления; поддержание креативности; психолого-педагогическую поддержку...» [1].

Педагог дошкольного образования должен участвовать в создании психологически комфортной и безопасной образовательной среды, обеспечивая безопасность жизни детей, сохранять и укреплять их здоровье, поддерживать эмоциональное благополучие ребенка в период пребывания в образовательной организации. Развитие личности, способной к восприятию и пониманию собственных эмоциональных состояний и эмоциональных проявлений других людей, рассматривается как условие успешной её адаптации в современном социокультурном пространстве.

Эмоциональное развитие дошкольников – целенаправленный педагогический процесс, тесно связанный с личностным развитием детей, с процессом их социализации и творческой самореализации, введением в мир культуры межличностных отношений, усвоением культурных ценностей.

Дошкольный возраст – благодатный период для организации работы по эмоциональному развитию детей. Ребенок-дошкольник впечатлителен, открыт для усвоения социальных и культурных ценностей, стремится к признанию себя среди других людей. У него ярко прослеживается неотделимость эмоций от процессов восприятия, мышления, воображения.

В последние годы увеличивается число детей с нарушениями психоэмоционального развития. К типичным симптомам этих нарушений у дошкольников относятся эмоциональная неустойчивость, враждебность, агрессивность, тревожность и т. д., что серьезно осложняет взаимоотношения ребенка с окружающим миром.

Наблюдения показывают, что работа, организуемая по эмоциональному развитию, позволяет детям успешно проходить социальную адаптацию, эмоционально наполняет жизнь ребенка, оказывает ему помощь в осознании эмоций и их регуляции.

МЕТОДЫ ОЦЕНКИ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО СОСТОЯНИЯ

Основным методом оценки эмоционального состояния ребенка является наблюдение. Наблюдая за ребенком или группой детей в режимные моменты, в процессе образовательной, спортивной, игровой деятельности и свободной игры можно выявить причины неблагополучия, трудности, возникающие у ребенка в тех или иных ситуациях, понять причины затруднений и найти средства их преодоления.

Опыт работы с дошкольниками показывает, что начинать знакомить детей с эмоциями можно с трехлетнего возраста (средняя группа). Дети усваивают необходимые понятия, их словарный запас пополняется за счет слов, обозначающих эмоции, хотя само слово «эмоция» не вводится, оно заменяется более доступным для детей этого возраста словом «настроение».

Формирование эмоций и коррекцию недостатков эмоциональной сферы необходимо рассматривать в качестве одной из наиболее важных, приоритетных задач воспитания. Известно, что в процессе развития происходят изменения в эмоциональной сфере ребенка: меняются его взгляды на мир, отношение с окружающими, но сама эмоциональная сфера качественно не меняется. Ее надо развивать. В дальнейшем развитая эмоциональная структура ребенка будет основой высокого эмоционального интеллекта взрослого человека. Здесь очень важно понимание ответственности педагогов и родителей за будущий эмоционально-интеллектуальный ресурс ребенка.

Необходимо развивать эмоциональную сферу ребенка, научить его осознавать свои эмоции, распознавать и произвольно проявлять их; дать представления о способах выражения собственных эмоций (мимика, жесты, поза, слово); совершенствовать способность управлять своими чувствами и эмоциями; способствовать выражению своего эмоционального состояния через действие, умению разбираться в эмоциональном состоянии другого человека, контролировать свои эмоции [10].

СРЕДСТВА ЭМОЦИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ ДОШКОЛЬНИКОВ

Для формирования и развития эмоциональных компетенций используются различные психолого-педагогические средства эмоционального развития дошкольников: предметно-пространственная развивающая среда, игра, музыка, детское художественное творчество, художественная литература, театрализованная деятельность, игровые занятия, дидактические игры.

Предметно-пространственная развивающая среда. Среда, в которой развивается ребёнок, должна обеспечивать личностно-ориентированное воспитание и социально-эмоциональное взаимодействие детей со взрослыми, где ребёнок эмоционально проявляет себя, выражая осознанно-правильное отношение к окружающему, реализуя себя как личность. Эмоции ребёнка, положительные или отрицательные, рождаются в процессе общения его с материальным миром. Поэтому при организации предметно-развивающей среды учитывается зона ближайшего развития, возрастные и индивидуальные особенности ребенка, его потребности, стремления и способности. Предметно-развивающую среду в группе постоянно пополняется развивающими играми, различными видами театров, дидактическими пособиями, атрибутами для конструирования и др., что позволяет ребенку самостоятельно выбирать ту деятельность, которая на данный момент ему более интересна.

Центры творчества. Разнообразный материал для детского творчества способствует реализации творческих способностей, даёт детям возможность получить удовольствие от знакомства с новыми материалами, обогащать их тактильные ощущения. В центрах творчества дети могут проводить много

времени, рисуя, создавая поделки из пластилина, природного материала вырезая из бумаги и т. д.

Минибiblioteca - книги и иллюстрации к сказкам, произведениям. Дети могут рассматривать книги, рисовать к ним иллюстрации. Все книги и иллюстрации обновляются 1 – 2 раза в месяц. Книги в мин библиотеке должно соответствовать возрасту детей.

Театрализованная деятельность. Для развития эмоций ребенка можно использовать театрализованные игры. Дети с удовольствием отвечают на вопросы персонажей, выполняют их просьбы, дают советы. Они смеются, когда смеются персонажи, грустят вместе с ними, готовы прийти на помощь. Для театрализованных игр надо подбирать как весёлые, так и грустные произведения с учётом познавательных ценностей детей.

Музыка. Музыкальное искусство представляет собой неисчерпаемые возможности для расширения и обогащения эмоционального опыта. Поэтому рекомендуется использование музыкальных произведений, как средства для снятия эмоционального и мышечного напряжения. С детьми под веселую музыку выполняются разученные ранее с музыкальным руководителем танцевальные движения; во время изобразительной деятельности используется музыка, как фон; во время релаксации включить звуки природы и др.

Художественная литература. Для развития эмоций у детей, большое значение отводим художественной литературе. Слушая рассказы и сказки, стихотворения дети учатся сопереживать героям, начинают замечать проблемы окружающих людей. Процесс ознакомления с художественной литературой создает реальные психологические условия для формирования социальной адаптации ребенка. На примере поступков героев произведений, дети учатся преодолевать негативные стороны своего характера, что способствует более успешной социальной адаптации.

Распознавание и передача эмоций – достаточно сложный процесс, требующий от ребенка определенного уровня развития. Чем лучше ребенок знает, какие бывают эмоции, тем точнее он поймет состояние другого человека и отреагирует на него. Развитию понимания эмоционального состояния во всех его проявлениях у детей помогают *игры*. Игра естественно вписывается в жизнь детей и на правах ведущей деятельности способна осуществлять позитивные изменения в эмоциональной и других сферах личности. В группе рекомендуется иметь картотеку игр на развитие эмоциональной сферы ребенка. Игры можно использовать для индивидуальной и групповой деятельности детей.

Дидактические игры на развитие эмоциональной сферы не только учат определять, различать и передавать эмоции и чувства, но и могут быть использованы для развития интонационной выразительности речи. Дети учатся произносить разные предложения по соответствующему настроению эмоции. Применение игр на улучшение эмоционального состояния в режиме дня, разнообразие форм мероприятий делает возможным улучшение

состояния здоровья, психического и физического развития детей в дошкольных организациях. Игры способствуют преобладанию положительного эмоционального настроения, повышению самооценки детей, избавлению от комплексов; учат размышлять, анализировать своё поведение и поведение других людей, быть внимательнее и терпимее друг к другу.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Современное образование требует введения новых подходов и решений, включающих социально-эмоциональное развитие, которое направлено на реализацию способностей, необходимых для успешной социальной адаптации и социализации, эффективности образования, будущей профессиональной деятельности.

Методические рекомендации по социально-эмоциональному воспитанию детей дошкольного возраста призваны фокусировать внимание педагогов и родителей на индивидуальных особенностях эмоциональной сферы детей, на особенностях эмоционального воспитания, способствующих нейтрализации отрицательных эмоциональных проявлений и формированию новых положительных качеств ребенка.

Систематизация знаний педагогов об основных эмоциональных состояниях и проявлениях человека как объекта природы и социальной действительности одновременно поможет лучше и глубже понять психологию ребенка в целом и природу эмоционального и социального взаимодействия.

Родителям рекомендуется работать над умением распознавать связи между отчётливо выраженным эмоциональным состоянием ребёнка и причиной, вызвавшей его.

Социально-эмоциональное воспитание детей является основой формирования разносторонней личности с сильным эмоциональным интеллектом и обеспечивает социально-эмоциональное благополучие ребенка и взрослого человека, которое выражается в уверенности в своих силах, гармоничном взаимодействии с социумом и жизненных успехах.

Таким образом, комплексная работа по социально-эмоциональному воспитанию детей дошкольного возраста очевидна - она является одной из важнейших составляющих деятельности дошкольной организации.

Решать эту проблему необходимо комплексно с созданием и развитием современных правовых, организационных и методических основ обеспечения безопасности дошкольной организации.

СПИСОК ИСПОЛЬЗУЕМОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Модель развития дошкольного воспитания и обучения. Утверждено Постановлением Правительства от 15 марта 2021 г., № 137.
2. Щавелева О.А. Методические рекомендации по социально-эмоциональному воспитанию дошкольников. – 2011. - <https://nsportal.ru/detskiy-sad/raznoe/2011/12/14/metodicheskie-rekomendatsii-po-sotsialno-emotsionalnomu-vospitaniyu>
3. Durlak, J. A., Weissberg, R. P., Dymnicki, A. B., Taylor, R. D., Schellinger, K. The impact of enhancing students' social and emotional learning: A meta-analysis of school-based universal interventions. *Child development*. 2011. Vol. 82. №. 1. P. 40–432.
4. Greenberg, M. T., Domitrovich, C., & Bumbarger, B. Preventing mental disorders in school-age children: A review of the effectiveness of prevention programs. Prevention Research Center for the Promotion of Human Development, College of Health and Human Development, Pennsylvania State University. 1999.
5. Illinois State Board of Education. (n. d.). Illinois learning standards: Social/emotional learning performance descriptors. [Website].
6. Князева О. Л., Стеркина Р. Б. Я, ты, мы: учебно-методическое пособие по социально-эмоциональному развитию детей дошкольного возраста. М.: Дрофа; ДиК, 1999. – 128 с.
7. Конончук О. Ю. Программа «Я и другие» [Электронный ресурс]. Доступен по ссылке. 2011 г. (дата обращения: 22.04.2016).
8. Хухлаева О. В., Хухлаев О. Е., Первушина И. М. Тропинка к своему я: как сохранить психологическое здоровье дошкольников. М.: Генезис, 2017. – 125 с.
9. Выготский Л.С. Вопросы детской психологии / Л. С. Выготский. – Москва: Издательство Юрайт, 2021. – 160 с.
10. Журавлева И.П. Методические рекомендации по развитию эмоций у детей дошкольного возраста. – 2019. - <https://nsportal.ru/detskii-sad/vospitatelnaya-rabota/2019/04/02/metodicheskie-rekomendatsii-po-razvitiyu-emotsiy-u>.
11. Мережко Н.А. Социально-эмоциональное развитие детей в условиях ДОУ. – 2022. - <https://nsportal.ru/detskiy-sad/raznoe/2022/03/22/sotsialno-emotsionalnoe-razvitie-detey-v-usloviyah-dou>.

СОДЕРЖАНИЕ

1. Пояснительная записка	19
2. Введение	20
3. Зарубежный опыт	21
4. Социально-эмоциональное воспитание и интеллектуальное развитие детей дошкольного возраста	23
5. Социально-эмоциональное воспитание детей дошкольного возраста на основе Модели развития дошкольного воспитания и обучения	26
6. Методы оценки эмоционального состояния	28
7. Средства эмоционального развития дошкольников	27
8. Заключение	31
9. Список используемой литературы	32